

Rasprave

Izvorni znanstveni članak
329(497.5):316.663—055.2
316.663—055.2(497):329

Političke stranke Hrvatske o ulozi žene u društvu

SMILJANA LEINERT NOVOSEL*

Sažetak

Jedna od značajnih uloga koju političke stranke imaju u višestranačkom demokratskom sustavu je poticanje jednakih šansi žena i muškaraca u cilju ostvarivanja pune demokratičnosti.

Među parlamentarnim strankama u Hrvatskoj razlikuju se one koje ne vide razloga da se toj temi posebno posvećuju, smatrajući je apsolviranom, dok druge zagovaraju potrebu i kontinuitet brige za društveni položaj žena. U analizi stranačkih stavova o tom pitanju upotrijebljen je sljedeći model: dimenzija čiji su ekstremi društvena intervencija i samoregulacija povezana je s dimenzijom kontinuuma modernizam — tradicionalizam. Tako dobivamo četiri polja dijagrama: u prvom se nalaze tradicionalističke političke stranke koje društveni položaj žena vide kao rezultat spontanog razvoja društva u cijelosti, dakle, prihvaćaju načelo samoregulacije. U Hrvatskoj su to HDZ, HSS i HSP. U drugom, za sada nepopunjenom, polju nalazile bi se stranke koje teže društvenoj regulaciji u ostvarivanju tradicionalnih društvenih vrijednosti. Sljedeće polje dijagrama komplementarno dijele moderne političke stranke sklone samoregulaciji (HNS, HSLS, HND, SNS, IDS, DA), te one koje zagovaraju društvenu regulaciju spomenutog stranačkog problema (SDP i ASH).

Analiza odnosa prema ženama u stranačkoj organizaciji pokazuje (1) nizak postotak žena u stranačkim redovima bez obzira na karakter političke stranke i (2) "pravilo" da porastom razine političkog odlučivanja opada prisutnost žena.

Uvod

Nedugo sam pročitala članak u kojem stoji citat sociologinje L. Sklevicky: "Živimo u interesantnom vremenu, samo u njemu je jako teško živjeti". Mislim da on u najkraćim crtama sublimira sve ono što bi upravo žena mogla reći o svom položaju u našem društvu posljednjih godina.

Potrebno je podsjetiti, kako su intenzitet i brzina svekolikih društvenih promjena najizravnije utjecali na život žene, pridodajući joj niz novih uloga i, dakako, odgovornosti. Žene su posljednjih godina postale stradalnice, braniteljice, hraniteljice, preuzimale su uloge očeva i majki, borile se s financijskim problemima i psihološkim pritiscima, dijelile sudbinu nezaposlenih. Proces kumuliranja funkcija traje i danas: žene se

* Smiljana Leinert Novosel, docent Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Statistika.

“prepoznaju” kao čuvarice obitelji i svih tradicionalnih društvenih vrijednosti, kao ključne osobe u suzbijanju svih negativnih pojava kod mladih (narkomanije, besciljnosti i slično), kao glavni oslonac rješenja demografske krize.

Medijska je scena prepuna pojedinaca koji svojim savjetima i receptima za rješavanje spomenutih problema iritiraju ženski dio javnog mnijenja, govoreći o njima a bez njih. Sjetimo se samo niza napisa u tisku glede pronatalitetne politike, koji zbunjuju, plaše, a stvarnost i čvrste argumente rijetko uzimaju u obzir. Žene različito reagiraju, zaokupljene svakodnevnim dužnostima od kojih nikad nisu bježale. Zbunjenost se pretvara u čekanje što će se i hoće li se nešto konkretno promijeniti u položaju i ulozi žene u Hrvatskoj.

Godina žene samo je bila povod za postavljanje pitanja — što politička scena u Hrvatskoj (mislimo na parlamentarne političke stranke) stvarno nudi ženama? Je li im stalo do žena kao vlastitih članova i natpolovičnog biračkog tijela? I, drugo, postoji li kod stranaka interes, odnosno sluh za specifičnu žensku problematiku, ili je težište stranačkog interesa na nekom drugom području?

Jedini mogući odgovor na ova i još brojna druga pitanja možemo potražiti u stranačkim programima i ostalim dokumentima na kojima se temelji rad stranke, te razgovoru s njihovim tajnicima, odnosno osobama zaduženim za određena područja djelovanja.

Zašto samo stranački programi nisu bili dovoljna osnovica za analizu naših pitanja? Pokazalo se — što je uostalom sukladno kratkoći funkcioniranja višestranačkog života u nas i potrebi stalnog prilagođivanja dinamičnim društvenim procesima — da su programi većine stranaka u procesu izmjene, dotjerivanja, osuvremenjivanja, te da ne mogu biti jedino i čvrsto ishodište za donošenje zaključaka.

Dodatna otežavajuća okolnost bila je u tome što i unutar pojedinih političkih stranaka ima raznolikosti¹ u pristupu i načinu rješavanja

¹“Politička je bit frakcijskih sukoba (u HDZ-u, op. S. L. N.) opreka između ‘nacionalnih revolucionara’ i tehnokratskih ‘umjerenjaka’. ‘Revolucionari’, koji zastupaju radikalno desna stajališta žele očuvati i probuditi populističku dinamiku u društvu... Normalizacija prilika i institucionalizacija politike povećava utjecaj ‘umjerenjaka’ koji se zalažu za prevlast stručnjaka u rješavanju nagomilanih ekonomskih, socijalnih i drugih problema”. (Zakošek, 1994.)

S obzirom na ovu situaciju bilo je moguće unutar HDZ-a očekivati divergentna mišljenja i u pogledu položaja i uloge žena u društvu, što se i pokazuje kroz razlike u stavovima koji proizlaze iz službenih dokumenata na kojima se temelji rad stranke, i koje smo u našem istraživanju jedino i uzimali u obzir, te javnih istupa pojedinih članova (-ca), uglavnom okupljenih oko “Hrvatske žene”, poznate po konzervativnim stavovima glede spomenute tematike.

Različitost pristupa sagledavanju i rješavanju pojedinih društvenih problema nije samo značajka vladajuće stranke. Sukob mišljenja prisutan je i kod najjače oporbene stranke, HSLŠ-a, što je moguće ilustrirati izmjenom sadržaja i naslova dijela programa namijenjenog ženama iz “Za ravnopravnost spolova”, 1990. godine, u “Za sudjelovanje žena u društvu i kvalitetan obiteljski život”, 1993. (ovaj dio je još u fazi dotjerivanja).

društvenih problema, što se i te kako osjeća prilikom nastupa njihovih predstavnika u javnosti. Ovakvu, samo naoko zbunjujuću sliku, bilo je potrebno korigirati inzistiranjem na većinskom mišljenju stranke, stranačkom stavu, što je u razgovorima jedino bilo moguće doznati.

Dok je kod nas prikupljanje podataka proteklo u atmosferi povjerenja i želje za suradnjom, spomenimo ovdje interesantno iskustvo istraživača iz Republike Slovenije: "Pribaviti statute i programske dokumente parlamentarnih stranaka jednostavno je samo na prvi pogled. Stranke te dokumente skrivaju, kao da se radi o 'strogo povjerljivoj' tajni. Pitanje, koje se logički postavlja, je, zašto?" ("Ženske v političkih strankah", 1994.)

Osnovni pristupi

Prvi dio razgovora imao je za cilj prikupljanje informacija o *općoj politici stranke prema ženi u našem društvu*, a drugi, o *odnosu prema ženama u vlastitoj stranci*.

Prvo postavljeno pitanje glasilu je: "Smatra li vaša stranka potrebnim naglašavanje, odnosno isticanje posebne brige za položaj i ulogu žene u današnjem društvu?"

Analizu odgovora možemo početi sljedećom konstatacijom: političke stranke u Hrvatskoj moguće je podijeliti u dvije različite skupine od kojih jedna odbacuje potrebu posebnog naglašavanja brige za ženu i žensku problematiku, dok druga to smatra značajnom zadaćom.

S obzirom na ovakav pristup, očito je da prva skupina vjeruje u *spontanitet* koji dovodi do toga da se tijekom vremena rješavanjem općeljudskih problema automatski riješe i svi problemi vezani uz žene, dok drugu skupinu karakterizira *aktivni pristup* spomenutom problemu.

U prvoj skupini nalazi se većina stranaka u Hrvatskoj:² HDZ, HND, HNS, HSS, IDS, DA i SNS, dok se u drugoj skupini nalaze SDP i ASH. Ovdje valja istaknuti specifičan stav HSLS-a: oni polaze od principa spontaniteta (žena se sama opredjeljuje za društvene uloge), ali kad se

godine, u "Za sudjelovanje žena u društvu i kvalitetan obiteljski život", 1993. (ovaj dio je još u fazi dotjerivanja).

Jedan, relativno suhoparan deklarativan tekst, kojemu jedni zamjeraju feministički karakter, zamjenjuje se drukčijim koji pak prvi smatraju obrascem "vraćanja žene u kuću". Ne ulazeći ovdje u moguću analizu prednosti i nedostataka ponuđenih rješenja možemo samo konstatirati da su različita mišljenja unutar pojedinih stranaka česta pojava u sadašnjoj fazi profiliranja stranačkih programa.

²Puni nazivi stranaka: HDZ — Hrvatska demokratska zajednica; HSS — Hrvatska seljačka stranka; HSP — Hrvatska stranka prava; HSLS — Hrvatska socijalno liberalna stranka; HNS — Hrvatska narodna stranka; HND — Hrvatski narodni demokrati; IDS — Istarski demokratski sabor, DA — Dalmatinska akcija; SNS — Srpska narodna stranka; SDP — Socijaldemokratska partija Hrvatske i ASH — Akcija socijaldemokrata Hrvatske.

opredijelila, onda dolazi do intervencije društva da je u tom izboru podupre.

Evo kako SDP i ASH objašnjavaju ovdje svoju poziciju:

U dijelu programa SDP-a, pod naslovom "Kvaliteta života: za ravnopravnost, kvalitetu života svih", nalazimo: "Birokratizirana vlast i autoritarni obrasci javnog i privatnog života učvrstili su prevlast jednog spola nad drugim. Klasični oblici opresije žena — podjela života na privatno žensko i javno muško područje, simbolično sudjelovanje žena u političkom odlučivanju, njihova isključiva odgovornost za funkcioniranje i kvalitetu obiteljskog života — nadopunjeni su socijalističkom "formulom": žene su ušle u javnu proizvodnju a da nije promijenjena uloga muškarca u obitelji. Velika većina žena živi stoga u uvjetima neizdrživog dvostrukog radnog tereta... Nezamisliva je demokracija koja ne bi uvažavala činjenicu da u društvu žive muškarci i žene s osobnim životnim iskustvima i vlastitim viđenjima." (Prva konvencija SDP-a)

Slično tumačenje moguće je pronaći i u Programskoj deklaraciji ASH. Ovdje se pod odjeljkom koji nosi naslov "Ravnopravnost žena i muškaraca" izričito podcrtava aktualnost ove problematike, jer: "Ta je ravnopravnost u Hrvatskoj u posljednje vrijeme, uslijed naleta konzervativnih političkih snaga i oživjelog patrijarhalnog mentaliteta značajno narušena. Stoga će se ASH boriti za ponovnu uspostavu pune ravnopravnosti žena..."

Budući da je briga i djelovanje u interesu ugroženih pojedinaca i grupa karakteristika lijevih ideologija,³ logično je bilo za očekivati da će programi spomenutih stranaka prednjačiti u brizi za žene.

Za razliku od prikazanih uvjerenja, druga skupina stranaka isticanje ženske problematike ne samo da ocjenjuje suvišnim već i štetnim za same žene. Oni, umjesto "getoizacije", polaze od kvaliteta pojedinca kao jedinog kriterija za uspjeh u životu, bez obzira na socijalno porijeklo, spol i slično. Njihovo bi se uvjerenje moglo sažeti u sljedećoj rečenici: "Mi se borimo za sreću čovjeka i time rješavamo probleme žena".

Kako je moguće objasniti ova različita stranačka gledišta?

Moguće je poći od pretpostavke da u pojedinim političkim strankama dominiraju elementi različitih tipova političke kulture, što dovodi do drukčijeg odnosa prema ženama i njihovim problemima u društvu. Podsjetimo se klasifikacije Daniela Elazara na tradicionalistička, individualistička i moralistička društva, odnosno države. Značajke tradicionalističke političke kulture jesu: kontinuitet obavljanja društvenih, ekonomskih i političkih poslova vladajuće elite, uloga vlasti kao čuvara postojećeg reda i poretka, osjećaj neprijateljstva (nesklonosti) prema novim društvenim grupama koje žele ući u politički prostor i slično. U individualističkoj političkoj kulturi, ljudi se ponašaju više ili manje ravnodušno prema ženama u politici, uz osnovni moto: svima je

³U onim zemljama u svijetu, gdje su spomenute orijentacije na vlasti, pojavljuje se znatan broj žena u javnom životu, posebice u politici. (Vidi Leinert Novosel, 1994.)

omogućeno natjecanje za političku moć, ali uz maksimalno izjednačene uvjete. Natjecanje za visoke političke funkcije izuzetno je oštro te nesklono onima koji taj stil teško slijede. Za razliku od spomenutih, moralistička politička kultura najsklonija je ženama, jer politiku smatra sredstvom za unapređivanje zajednice, pa žene i te kako hrabre i podržavaju pri pokušaju ulaska u političku elitu (zbog vrijednih doprinosa koje time unose u javni život).

Iz ovih definicija proizlazi da se tradicionalna politička kultura suprotstavlja ulasku žena u politiku i zaobilazi teme koje se odnose na žensku problematiku; individualistička kultura tretira žene s isključivom neutralnošću, dok moralistička kultura podstiče i pomaže ženama prilikom rješavanja vlastitih problema i ulasku u politički život.

Potražimo li spomenute karakteristike kod naših političkih stranaka, proizlazi da u skupini SDP i ASH očigledno prepoznajemo elemente moralističke kulture, dok u drugoj, brojnijoj skupini pronalazimo prevladavajuće elemente individualističke, uz zasad samo pretpostavku prisustva elemenata tradicionalističke političke kulture.

Očigledno Elazarova klasifikacija nije dostatna za preciznije određenje političkih stranaka glede shvaćanja položaja i uloge žene u društvu. Kako je moguće taj odnos preciznije odrediti?

Možemo li u objašnjenju primijeniti kvalitativni pristup, ili je odnos stranaka objašnjiv kontinuiranim kvantitativnim varijablama?

Naše istraživanje pokazuje da većina stranaka pristupa ženskoj problematici kao kontinuiranoj varijabli. Ovaj pristup moguće je odrediti kao "peace meal", korektivni pristup, jer se od prilike do prilike, kad se pojavi potreba, uključuju u konkretno rješavanje ženske problematike (npr., kad je kriza nataliteta, smišljajuju se nove metode poboljšanja prirasta stanovništva da bi se kasnije zamijenile novim, prikladnijim, i slično).

Za razliku od njih, stranke lijeve orijentacije po tradiciji pokazuju sklonost rješavanju problema na kvalitativan način i u cjelini, tako da je njihov pristup problemu mjesta žene u društvu moguće odrediti kao radikalni pristup. Oni teže sustavnoj promjeni društvenih odnosa, koja bi za posljedicu imala razrješenje svih ostalih problema žena.

U literaturi postoji dimenzija koja se koristi za klasifikaciju idejnih orijentacija, a to je ljestvica radikalizam — konzervativizam (Eysenck, 1953.), liberalizam — konzervativizam (Ingelhart, Klingelmann, 1979.), lijevo — desna skala (Šiber, 1993.), ili modernizam nasuprot tradicionalizmu (Zakošek, 1994.). Pojmovi vezani uz tradicionalizam jesu: autoritarizam, tradicionalne vrijednosti, etnocentrizam i klerikalizam, dok se modernizam prepoznaje kroz pluralizam, negaciju tradicionalnih vrijednosti, "građansku opciju" i odvojenost crkve i države. U literaturi nalazimo: "Ako se rezimiraju pokazatelji temeljnih strukturnih rascjepa u hrvatskom biračkom tijelu, kako povijesnih tako i suvremenih, može se zaključiti da postoji tendencija k formiranju tradicionalističkog desnog pola i modernističkog pola koji je unutar sebe diferenciran na centar i ljevicu (uz neke specifičnosti regionalista)". (Zakošek, 1994.)

Mi bismo u prvu opisanu grupu karakteristika pridodali i negiranje potrebe isticanja, odnosno naglašavanja spolne jednakosti i ravnopravnosti,

dok kod druge nailazimo na značajne razlike u tome pogledu (od ignoriranja do intenzivnog zalaganja za probleme žena).

Čini nam se da su kod gore spomenutih autora opisane dimenzije kontrahirane ili sažete i da je za potrebe našeg istraživanja poželjno razdvajanje varijabli i izdvajanje dimenzije, čiji bi ekstremi bili: društvena intervencija, na jednoj, i samoregulacija, na drugoj strani. Ako sada tu dimenziju stavimo u odnos s ostalima iz kontinuuma modernizam — tradicionalizam, dobivamo slijedeće grupiranje stranaka:

U navedenom su modelu jasno razdvojene modernističke od tradicionalističkih stranaka; s druge strane, model omogućuje jasnu podjelu unutar modernističkog pola na lijeve i stranke centra (u širem smislu), zahvaljujući upravo vertikalnoj skali s polovima regulacija — samoregulacija.

Primijenjeno na odnos prema ženama u društvu, saznajemo da su tipične tradicionalističke stranke kod kojih prevladava načelo samoregulacije spomenutog problema HDZ, HSP i HSS, dok su političke stranke moderne orijentacije u većem broju za samoregulaciju (HNS, HSLs, HND, SNS, IDS, DA), pri čemu su ostale stranke istog pola zastupnici aktivnog odnosa, odnosno društvene regulacije spomenutog problema (SDP i ASH).

Tako proizlazi da su se političke stranke grupirale u tri polja dijagrama, dok u četvrtom polju nema, za sada, niti jedne stranke. Mogla bi ga ispuniti ona koja bi zagovarala društvenu regulaciju s ciljem vraćanja na tradicionalne društvene vrijednosti.

Naši rezultati pokazuju da prisilnog vraćanja na staro, barem zasad, nema i da su izjave koje pojedinci u tom smislu javno iznose njihova

javnosti za nove "stare" poteze. Jer, "evidentno je međutim kako i danas postoje kod nas neki krugovi koji žele nametnuti ideologiju patrijarhalnog, podređenosti žene, vratiti ženi mjesto njemačkog K.K.K. (Kinder, Küche, Kirche...). Potječe li taj patrijarhalizam i potiskivanje žene iz narodnih krugova ili iz ideologije, iz političkih elita? Sklona sam, dakle, tezi kako je on izraz političke volje, a ne narodne tradicije" (Rihtman-Auguštin, 1995.)

I. Samoregulativne — tradicionalističke stranke

Što u strankama prve skupine (HDZ, HSS i HSP) odčitavamo kao tradicionalno, a što se najizravnije odnosi na položaj i ulogu žene u društvu?

To su vrijednosne orijentacije koje apostrofiraju zabrinutost zbog mogućeg izumiranja Hrvata (demografski problem kao prijetnja izumiranja nacije), važnost obitelji i majčinstva, te preferiranje kršćanskih vrijednosti kao temeljnih ljudskih vrijednosti.

O demografskoj politici

U prvom slučaju radi se o demografskom problemu koji, međutim, kako u javnosti tako i u programu ovih stranaka, dobiva novu dimenziju pozivima za borbu protiv izumiranja i pogibelji hrvatskog naroda; dakle, pretvara se u problem s nacionalnim obilježjem, često popraćen romantičarskim iskazima.

Tako u "Općim ciljevima" stoji: "Hrvatski je narod u demografskoj pogibelji zbog niskog nataliteta i prevelikog iseljavanja, pa će se Hrvatska stranka prava i zbog toga zalagati za zaštitu ljudskih života." (Temeljna načela i statut HSP-a)

Slično i HSS u "Poruci HSS hrvatskom narodu" od 11. 12. 1994. naglašava: "Hrvatska treba više Hrvata. Želimo li Hrvatsku u kojoj pučanstvo neće izumirati, tada nam valja mlade poticati da stvaraju svoju obitelj, imaju djecu, a to se ne čini promidžbom već stvaranjem boljih uvjeta života".

Kako je program HDZ-a u fazi izrade, od pisanih materijala mogli smo se poslužiti onime o "Demografskoj politici", koji samo nabroja načela u borbi za porast broja pučanstva. Š obzirom na to da će u novi program ući i Poslanica predsjednika države od 22. 12. 1994. godine, možemo je citirati kao službeni stav. "Na ovom mjestu usudujem se ustvrditi, najteža i najpogubnija posljedica vladavine nad hrvatskim narodom protunaravnog komunističkog sustava i protuhrvatske jugoslavenske države, jest krajnje zabrinjavajuće demografsko stanje Hrvatske. Ono je takvo da bi hrvatskom narodu prijetilo izumiranje ako ne bismo poduzeli odlučne korake".

O obitelji i majčinstvu

Obitelj i majčinstvo imaju poseban značaj za spomenutu skupinu stranaka. "HDZ drži da je obitelj temeljna životna zajednica u društvu i

državi, koja se zasniva na ljubavi i braku. Stoga sveukupno zakonodavstvo Republike Hrvatske mora u potpunosti osigurati potrebnu zaštitu obitelji, djece i plodnog roditeljstva... U obitelji se objedinjuju i njezina emocionalna, duhovna, biološko-reproduktivna, kulturna, gospodarska i socijalna zadaća." (Iz odjeljka "Demografske politike")

Nadalje, "HDZ osobitu brigu posvećuje ženi, njezinoj ravnopravnosti i ulozi u obitelji i odgoju. U tu svrhu se zauzima za pozitivnu zakonsku regulativu i konkretne zaštitne mjere majčinstva i obitelji."

Kod HSS-a nalazimo: "Trebalo bi vratiti veselje i radost življenja u svaki dom. Žena ima u tom posebno važan zadatak koji treba vrednovati. Samo toplina obiteljskog doma pokreće svijet u pravom pravcu." (Iz Poruke HSS-a...)

I HSI² konstatira "Hrvatska stranka prava će zaštićivati majčinstvo, obitelj i podizanje novih naraštaja". (Iz Temeljnih načela...)

Značaj tradicionalnih vrijednosti, među koje spadaju obitelj i majčinstvo, kao što vidimo, izrazito je prisutna u programima HDZ-a, HSP-a i HSS-a. Toj tvrdnji idu u prilog i nalazi istraživanja stavova birača spomenutih stranaka iz 1992. godine: "čak 62,6% birača HDZ-a zalaže se za povratak izvornoj narodnoj tradiciji, 55,9% HSP-a, te 52,7% birača HSS-a" (Zakošek, 1994.)

Udio tradicionalističke opcije kod ostalih stranaka osjetno je niži, čemu ćemo se vratiti kasnije u tekstu.

O kršćanskim vrijednostima

Kako su obitelj i majčinstvo u središtu kršćanskog vjerovanja, pogledajmo ovdje kako se birači HDZ-a, HSP-a i HSS-a, odnose prema kršćanskim vrijednostima, uključujući poštivanje autoriteta: "Velika većina birača desnih tradicionalističkih stranaka slaže se sa stavom da su kršćanske vrijednosti i poštivanje autoriteta pretpostavka napretka: kod HDZ-a 67,4 %, HSS 63,6 % i HSP-a 54,7 %" (Zakošek, 1994.)

Kako bi se spomenuti nalazi mogli odraziti na položaj i ulogu žene u društvu?

Tradicionalni stavovi mogli bi se konkretizirati kroz različite oblike prisile žena da ostanu kod kuće i preuzmu brigu oko doma, djece, starijih i slično. To bi, dakako, posve izmijenilo ulogu žene u odnosu prema onima koje žene sada najčešće obnašaju. Međutim, kako se naše tradicionalističke stranke s obzirom na dimenziju regulacija-samoregulacija svrstavaju i u ove potonje, moguće je postaviti hipotezu: pristajanje uz tradicionalne vrijednosti ne znači i društvenu prisilu da ih se mora prakticirati. Slobodan izbor pojedinca bit će kriterij stupnja njegove tradicionalnosti.

Koji sadržaji stranačkih programa manifestiraju opredjeljenje za slobodnu društvenu regulaciju? Riječ je o slobodnom izboru školovanja i izbora zanimanja, prepuštanje regulacije broja rodene djece savjesti pojedinca, odsutnost kvota nasuprot isticanju osobnih kvaliteta pojedinaca kao jedinih kriterija za uspjeh, odsutnost potrebe za organiziranjem pojedinih

društvenih skupina unutar stranke (ženske skupine), organiziranje okruglih stolova i seminara za žene i slično.

"HDZ će se također zauzimati za pravo žene na slobodni izbor školovanja i zanimanja kao pretpostavku stvaranja uvjeta za njezino društveno napredovanje." To znači da je njezin društveni uspjeh rezultat osobne sposobnosti žena da steknu određenu obrazovnu razinu i kroz nju društveno napredovanje.

I HSP u svojim "Temeljnim načelima..." ističe: "HSP promiče dostojanstvo i ugled žene, te se zalaže za osiguranje njenog ravnopravnog sudjelovanja u društvenom, gospodarskom i političkom životu... Svatko ima pravo na rad, pravo na slobodan izbor zaposlenja i pravo na zaštitu od nezaposlenosti."

Po mišljenju HSS-a žena sama odlučuje koliko će se školovati, koje će zanimanje odabrati, hoće li ostati kod kuće i brinuti o djeci ili će profesionalnu karijeru i odgoj djece uspjeti podjednako ostvariti. Ponovno kao jedini kriterij ističu sposobnost pojedine žene i dogovor unutar obitelji.

Razmišljajući o problemu zapošljavanja žena, ali i vodeći računa o važnosti obiteljskog života i porasta nataliteta, HDZ ženama predlaže sljedeće: "HDZ će nastojati da se zakonskom regulativom ujednače prava i obveze zaposlene žene i žene domaćice." (Iz odjeljka "Žene")

Želeći razjasniti ovu ideju, saznali smo da ova stranka cijeni rad i zaposlene i nezaposlene žene i da smatra logičnim da se i rad žene koja ostaje kod kuće i brine o djeci i obitelji društveno vrednuje. "Majci sa četvero i više djece dati prosječnu plaću njenog staleža da bi se mogla posvetiti odgoju i bila životno osigurana." (Iz Poslanice)

Ovakvi su stavovi kod jednog dijela javnosti izazvali sumnju u to u kojoj je mjeri spomenuti prijedlog prava alternativa školovanju i zapošljavanju žena izvan kuće? Bez obzira na sve moguće posljedice za žene, dokle god se pred njih postavlja mogućnost izbora, prijedlog zaslužuje pažnju. Kad je žena odabir izvršila i, npr., ostala kod kuće, tada se uključuje društvena intervencija s ciljem maksimalne podrške ženi u njezinoj odluci. O takvom ćemo prijedlogu kasnije više govoriti.

O pravu na pobačaj

Dolazimo do teme koja je već više puta eksploatirana, znanstveno istraživana, a nezaobilazni je činitelj i naše analize položaja i uloge žene u društvu.

HDZ, HSS i HSP, kao tradicionalističke stranke, u načelu su protiv pobačaja i smatraju ga štetnim i žalosnim, kako za žene tako i društvo u cijelosti. No s obzirom na to da spadaju u grupu koju karakterizira sklonost društvenoj samoregulaciji, ne žele ga za sada zakonski zabraniti. To pokazuje, dakle, trenutačna situacija. Sve tri stranke o tome problemu misle gotovo identično, usprkos tome što su neki stav HSP-a ("HSP će se uvijek zalagati za zaštitu života od začea do naravne smrti"), ocijenili suviše isključivim. U razgovoru smo naime saznali da ova stranka također

smatra da zakonske zabrane ne doprinose ostvarenju cilja, već samo mogu pogoršati postojeće stanje.

Sve spomenute stranke za sada se isključivo opredjeljuju za stimulativne mjere i duhovnu klimu kao najznačajnije za porast nataliteta.

“HDZ se zauzima za pronatalitetnu populacijsku politiku u konkretnim mjerama:

- zaštita i dostojanstvo materinstva i roditeljstva,
- odgovarajuće porezno zakonodavstvo,
- povoljni stambeni krediti i namjenski stanovi,
- stimulativni dječji dodaci i trogodišnji porodijski dopust,
- priznavanje radnog staža i socijalnog osiguranja majkama koje u obitelji odgajaju troje ili više djece,
- savjetodavni rad s roditeljima i supružnicima u nastojanju prihvaćanja i poticanja zaštite još nerođena djeteta.

Posebnu skrb ćemo voditi o mladim obiteljima, obiteljima s više djece i roditeljima s hendikepiranom djecom.” (Odjeljak “Demografska politika”, HDZ)

I HSS smatra: “Trebaju im (obiteljima, op. S. L. S.) osigurati stanove, vrtiće, i prije svega, pristojne plaće.” (Program HSS-a)

Ove stavove u potpunosti podržava i HSP.

Iz svega iznesenoga proizlazi da političke stranke za sada nikakvim intervencionističkim mjerama ne namjeravaju sužavati osobnu slobodu pojedinca, u odlučivanju o broju željene djece u obitelji. Iz toga bi logično slijedilo da, u Republici Hrvatskoj do daljnje ostaje na snazi dosadašnje pravo žena na pobačaj, ako tradicionalističke stranke dijele takvo mišljenje.

Zašto se ovom konstatacijom ograđujemo od prognoza o ovom zakonu? Premda nam nedostaju čvršći argumenti, sve su u javnosti učestaliji istupi pojedinaca, pa čak i društava i odbora (npr. Odbora za suradnju s crkvom) koji najavljuju potrebe skorije intervencije u postojeći zakon. Ipak, s obzirom na to da istražujemo sadašnju situaciju, ostatak ćemo kod činjenica koje govore da se područje privatnih sloboda pojedinca ne sužava i da će stranke i nadalje “oslušivati vrijeme”, kako nam je u razgovoru rekao jedan od stranačkih tajnika.

U prilog ovakvom mišljenju idu i nalazi istraživanja: “Napokon su zanimljivi stavovi prema slobodi pobačaja. Za Hrvatsko je biračko tijelo karakteristično da njegova golema većina podržava pravo žene na slobodno odlučivanje o pobačaju: u uzorku istraživanja čak je 78,8 % ispitanika podržalo taj stav..., kod HDZ-a 66,8 %, te kod HSS i HSP-a 72,7 % (Zakošek, 1944.).

Isto je istraživanje⁴ pokazalo gotovo identično mišljenje, kako muškaraca tako i žena o pobačaju; nadalje rezultati kažu da se žene izjašnjavaju za slobodu pobačaja u jednakoj mjeri, bez obzira na dob, školsku spremu, mjesto stanovanja (grad — selo) i stupanj osobne religioznosti. Dakle, istraživanje potvrđuje da tradicionalistički, dakle kršćanski orijentirani birači i njihove stranke podržavaju spomenuto pravo, doživljavajući ga kao osobno pravo, dio svoje intime u koju nitko nema pristupa.

Značaj ovog prava za ljudsko društvo možemo osvijetliti još jednom informacijom, ovaj puta iz Republike Slovenije: "Kako su odlučno žene branile svoja već ostvarena prava, pokazuje slučaj prava na abortus... Žene su se, u strahu da im se to pravo, koje je bilo uključeno već u prošli ustav ne uskrati, organizirale i izrazile svoju odlučnost protestima. Uspjele su da Republika Slovenija ima, kao jedna od rijetkih država, pravo na pobačaj zapisano u Ustavu." (Iz "Akcija za enakost, razvoj in mir", 1994.)

Iz svega ovoga proizlazi da je zadiranje, odnosno društvena regulacija na ovom području, prije štetna nego korisna (vidi iskustva nekih istočnoeuropskih zemalja), a ponajmanje politički mudra.

O kvotama u politici

Postoji ideja u dijelu svjetske i europske javnosti o potrebi uvođenja kvota kao poželjnog regulatora sudjelovanja žena u javnom životu, posebice u politici. Ne želeći ovdje ulaziti u značaj i intenzitet promjena koje nastupaju kao posljedice sudjelovanja žena u ovoj sferi djelovanja (vidi: S. L. Novosel, 1990.), zadržat ćemo se samo na odnosu stranaka prema ideji kvota za žene. Budući da sam smisao kvota znači uvođenje društvene regulacije, za očekivati je da će kod HDZ-a, HSS-a i HSP-a to načelo izostati. I zaista, analiza programa i razgovori to potvrđuju: niti jedna od ovih stranaka ne smatra ovu ideju potrebnom niti korisnom, stalno ističući da osobna sposobnost mora dominirati kod oba spola u jednakoj mjeri. "Ona žena koja je sposobna, ići će dalje" — mogla bi biti sumarna rečenica naših razgovora.

Sličan zaključak nameće se i u pogledu potrebe organiziranja posebnih skupina (npr., ženskih) unutar samih stranaka. Niti jedna od spomenutih stranaka ne drži to potrebnim, smatrajući da se ženska problematika može rješavati kroz "Odbor za obitelj i mladež" kod HDZ-a, ili "Povjerenstvo za obitelj" kod HSS-a.

"Hrvatska žena", društvena organizacija sastavljena uglavnom od članica HDZ-a, nije formalno stranačka organizacija, kao što ni "Seljačka sloga", koja okuplja velik broj žena — članica HSS-a, nije tipično ženska organizacija unutar ove stranke. Iz dosadašnjih činjenica lako je zaključiti da naše tri stranke nisu ni namjeravale organizirati neke okrugle stolove,

⁴Projekt "Izbori, stranke i političko ponašanje birača" (provedeno dva tjedna prije izbora u kolovozu 1992. na uzorku od 2359 osoba), uz financiranje Ministarstva znanosti i tehnologije, a u izvedbi Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu.

seminare i slično, na temu položaja i uloge žene u društvu, sve u kontekstu temeljnog stava prema ženskom pitanju.

O ženama u vlastitoj stranci

Na pitanje o politici prema ženama u vlastitoj stranci, kod ove skupine stranaka dobivamo sljedeće podatke.

Tablica 1

Političke stranke	% žena u članstvu	% žena u vodstvu	% žena na vodećim položajima	% zastupnica u Saboru
HDZ	cca 25	7	0	5,4
HSS	cca 20	5	0	0
HSP	cca 30	12	0	0

Broj žena u ovoj skupini političkih stranaka, koje inače prednjače po brojnosti, svjedoči o skromnom sudjelovanju žena Hrvatske u političkom djelovanju. Kako je riječ o tradicionalno usmjerenim strankama, postotak možda i ne bi čudio, da to ujedno nije i najbrojnije sudjelovanje žena među svim političkim strankama u Hrvatskoj.

Ako za usporedbu spomenemo udjel žena u stranačkom životu u susjednoj Republici Sloveniji, vidimo da tamo postotak varira od 62% žena kod Slovenskih kršćanskih demokrata, do najnižih 18% u Slovenskoj nacionalnoj stranci (Akcija za jednakost... 1994.).

Postotak žena u vodećim stranačkim tijelima i na najvišim pozicijama u ovim strankama još je skromniji i zapravo izvrsno ilustrira mišljenje stranačkih kolega o mogućnostima žena u rukovođenju strankom.

Posljednja kolona, ona s brojem zastupnica u Saboru, najilustrativniji je pokazatelj opće društvene klime i shvaćanja položaja žene u društvu.

Što je razina političkog djelovanja viša, opada sklonost stranke da ženama prepusti mogućnost odlučivanja. Iako takav stav političkih stranaka ove skupine možemo smatrati očekivanim, vidjet ćemo kako se on ponavlja i u većini stranaka moderne orijentacije.

Ovi su nalazi u potpunosti očekivani te samo znače realizaciju opće politike prema ženama na primjeru vlastitog djelovanja.

Ovdje je korisno podsjetiti na samo neka mišljenja svjetskih istraživača (uglavnom zapadnih) o promjenama što ih žene svojim prisustvom unose u politički život: "Žene i muškarci zauzimaju razne sfere u društvu i kao posljedica toga, žene imaju znanje i uvid u neke probleme i teme o kojima muški nemaju". (Diamond i Hardstock, 1981.)

Švedski istraživači, pak, iznose sljedeće: dolazi do promjena u reakcijama prema političarkama, nastupaju promjene u njihovom djelovanju i efikasnosti, razvija se nova klima u političkom životu, nastupaju promjene u političkom govoru, mijenja se karakter političkih odluka, te dolazi do porasta moći, odnosno utjecaja žena u cijelome društvenom životu. (Dahlerup, 1988.)

II. Samoregulativne moderne stranke

Već smo ranije konstatirali da moderne političke stranke apsorbiraju ideološki centar i ljevicu. Kako istraživanja strukturiranja političke scene u Hrvatskoj pokazuju,⁵ politički centar toliko je disperzivan pojam da je unutar njega teško odrediti jasnije granice između podskupina lijevog centra, centra i desnog centra. No, to uostalom i nije naša zadaća. Ono što je za nas zanimljivo jest to da u drugoj skupini stranaka (HSLŠ, HNS, HND, regionalne stranke i SNS), koja se izdvojila po načelu modernističkih i samoregulativnih značajki, možemo očekivati veliku raznolikost stavova glede položaja i uloge žene u društvu. Ono što bi tim političkim strankama trebalo biti zajedničko, moguće je sažeti u nekoliko pojmova: politička, građanska i socijalna ravnopravnost za sve pojedince, prosperitet društva utemeljen na poduzetništvu, obrazovanje, znanost, sposobnost pojedinca kao mjerilo društvene uspješnosti, te zalaganje za sve oblike slobode i prava čovjeka.

Konkretno, to bi značilo brigu za svakog pojedinca bez posebnog isticanja žena, njihovo uključivanje u gospodarski život, školovanje, usavršavanje i, na kraju, društveni uspjeh kao posljedica ženinih osobnih sposobnosti.

Ovakva moderna shvaćanja osnažuju i neki nalazi istraživanja o značaju tradicionalnih vrijednosti za birače ovih stranaka. "Međutim, udio te tradicionalističke opcije među biračima kod HNS-a je 39,6% (daleko najviše unutar pretežno modernistički orijentiranog pola), kod HSLŠ-a 27,7%, regionalnih stranaka 25,0%..." (Zakošek, 1994.).

Krenemo li redom, uočiti ćemo da niti jedna politička stranka iz spomenute skupine, s izuzetkom HSLŠ-a, nema u svojim programima bilo kakav sadržaj posebno namijenjen ženama.

Kod ostalih stranaka prisutno je mišljenje da se žena uključuje u pojam čovjeka i da je isticanje žena neprimjereno, odnosno diskriminirajuće.

Neki iz ove skupine stranaka (HND, SNS, regionalne stranke) smatraju da je do sada postignuto glede položaja i uloge žena u društvu zadovoljavajuće i da bi se tome problemu okrenuli samo kad bi netko započeo sužavati dostignuta ženska prava.

Interesantno je ovdje spomenuti mišljenje HND-a, koji sadašnju situaciju ocjenjuje zadovoljavajućom, tumačeći je logičnim rezultatom hrvatske

⁵Vidi: I. Šiber "Structuring the Croatian Party Scene", Politička misao, Vol. 30/2, 1993.

političke tradicije sa starčevićanskom državotvornošću, radićevskim narodnjaštvom i postignućima demokratske ljevice.

I HSLŠ u svom odjeljku "Za sudjelovanje žena u društvu i kvalitetan obiteljski život" kaže: "Građanska ravnopravnost i socijalna jednakost žene s muškarcem u načelu je postignuta, pa su žene uglavnom zaposlene, ali ih u praksi nema u onim sferama javnih djelatnosti koje se bave donošenjem ili provođenjem odluka bitnih za funkcioniranje cjelokupnog društvenog i državnog sistema". Vidimo, dakle, da HSLŠ građansku i socijalnu ravnopravnost smatra ostvarenom, dok političku još treba realizirati.

Karakteristično je i sljedeće mišljenje: ako žene nisu sa svojom situacijom u društvu zadovoljne, neka se uključe, aktiviraju, prepoznaju sebe kao subjekte političkog djelovanja; koliko će prostora osvojiti, toliko će moći više utjecati na rješavanje vlastitih problema. Ovakav stav, posebno karakterističan za HNS, u različitom je intenzitetu prisutan kod svih stranaka ove skupine.

Međutim, iako se većinom ne obraćaju ženama, u svojim programima spomenute političke stranke uključuju sadržaje koji se najizravnije reflektiraju na društveni položaj žene.

O demografskoj politici

Procijenimo značaj demografske politike u programima pojedinih stranaka. Tako ćemo i s toga aspekta osvjetliti karakter ove skupine stranaka.

Prva konstatacija koja se odnosi na sve stranke jest odsustvo doživljavanja populacijskih gibanja kao nacionalnog problema. HNS kaže: "Natalitet da, ali ne pod svaku cijenu. Mnogo siromašnih Hrvata nam ne treba. Djeca se moraju radati kao rezultat ekonomskog i općeg blagostanja."

HND u Programu ističe: "Zalagat će se (HND, op. S. L. N.) za pronatalitetnu demografsku politiku i za onemogućavanje demografskog praznjenja emigracijskih i područja s negativnim natalitetom".

HSLŠ u odjeljku "Za socijalnu sigurnost i socijalnu pravdu" kaže: "Područja Republike Hrvatske, osobito ugrožena depopulacijom, ratnim razaranjem i izgonom stanovništva, država je dužna proglasiti područjima od posebnog interesa." (Iz Programskih usmjerenja...)

Iz citata je vidljivo da se problemi demografske politike doživljavaju sasvim drukčije negoli kod prve skupine stranaka koje smo analizirali, da im se pristupa bez emotivnog naboja, ne pridaje im se presudna uloga u društvenom razvoju, niti ovi citati pokazuju spremnost da se interventnim mjerama krene u njihovo razrješavanje.

O obitelji i majčinstvu

Kako je demografska politika usko vezana sa shvaćanjem obitelji i uloge žene u povećanju nataliteta, kod ovih bismo stranaka mogli očekivati odsustvo posebnog isticanja značaja i veličine obitelji u društvu, te slobodu žene u odlučivanju o broju djece.

Medutim, HND u odjeljku "Socijalna politika i socijalna skrb" kaže: "HND će u sklopu svoje socijalne politike voditi brigu o obitelji, kao temeljnoj jezgri društvene zajednice." (Iz Programa). Ili, kako S. Mesić u "Uvodnom izlaganju predsjednika inicijativne skupine na Osnivačkom zasjedanju HND-a" izjavljuje: "Posebnu pažnju potrebno je posvetiti obitelji kao temeljnoj jezgri društva. I naše demografsko stanje to nalaže. Željeno i odgovorno roditeljstvo je cilj, a porast nataliteta neodvojiva posljedica takve brige."

Iz samog naziva odjeljka HSLŠ-ova dijela programa koji se odnosi na žene, vidljiv je interes i briga za kvalitetan obiteljski život. Zanimljiv je i prijedlog koji ova politička stranka nudi ženama, a usko je vezan s obiteljskim životom. Preopterećenost žena sa dva radna vremena u korijenu guši njihovu mogućnost da se društveno i politički aktiviraju i tako izjednače s muškarcima. Slobodno vrijeme nije moguće ostvariti preraspodjelom dužnosti u obitelji, već ženi treba ponuditi izbor želi li ostati u kući ili se zaposliti izvan doma. Ostanak kod kuće (briga za obitelj, djecu, starije, vođenje kućanstva) društveno bi se vrednovao kroz dohodak koji bi takve žene osobno primale (ne kroz povišicu muževljeve plaće). Zaposlene izvan doma i nadalje bi koristile usluge vrtića, jaslica ili cjelodnevno boravka za zbrinjavanje djece, te obavljale ostale dužnosti u obitelji. Prijedlog predviđa da bi takav model omogućio porast nataliteta ("Posebno bi se materijalno vrednovala žena s troje i više djece"), riješio problem odgoja mladih, omogućio brigu za starije, reducirao broj rastava braka, a za izravnu posljedicu imao bi oslobađanje niza radnih mjesta za nezaposlene osobe.

Prigovor da to znači vraćanje žena u kuću moguće je neutralizirati tvrdnjom da izbor ne znači prisilu da se žene u praksi i odluče za ovakvo rješenje. Ipak, HSLŠ-ov prijedlog ima neke elemente kojima bismo se manje začudili kod stranaka tradicionalističke orijentacije: mišljenje o partnerskom roditeljstvu koje se doživljava kao nešto nesigurno "... pa tako žena ostaje ovisna o dobroj volji svoga bračnog partnera"; ocjena vrtića i dnevnih boravaka kao mjesta "čuvanja" djece, ali i radanja otuđenja od majke, frustracija i neuroza, te preusmjerenja sredstava "koja bi inače država davala u bilo kojem obliku za izgradnju i održavanje novih vrtića, školskih boravaka, menza i slično za plaće žena s djecom, koje su odlučile biti 'samo' domaćice". (Iz Programskih usmjerenja)

Moguće je zaključiti da HSLŠ, u osnovi moderna stranka, u pogledu shvaćanja obitelji i majčinstva manifestira sklonost tradicionalnim rješenjima (vidi sličnost s prijedlogom HDZ-a).

Za razliku od HSLŠ-a, HNS značaj obitelji manje naglašava, a više ostaje kod svoga "tržišnog" koncepta. "Obiteljima, čiji su prihodi ispod razine egzistencijalnog minimuma, nužno je osigurati novčanu pomoć do razine utvrđenog životnog minimuma (tzv. negativni porez) i smanjiti fiksne troškove (stanovanje, grijanje, opskrba vodom i ostale komunalne usluge).

Također im treba osigurati zaštitu i besplatno školovanje djece te osigurati zdravstvenu zaštitu". ("Obitelj", iz "Stanja organizacije s nekim programskim naznakama")

Kod SNS-a i regionalnih stranaka obitelj nije posebno izdvojena i obrađena kategorija.

Dosadašnji materijal pokazuje: obitelj je društvena kategorija koja je, iako ne jednako intenzivno, prisutna u programima svih ovih stranaka; nadalje, ona je zajednička, kako prvoj (HDŽ, HSS, HSP) tako i drugoj skupini do sada analiziranih stranaka, s razlikom koja je ponekad jedva primjetna (vidi model HSLS-a i prijedlog HDŽ-a), a koji put značajna (HND, regionalne stranke, SNS).

S obzirom na ovu paletu različitih pristupa društvenoj važnosti obitelji (vidimo koliko nalazi odstupaju od naše polazne pretpostavke), razmišljanja o postojećem zakonu o pobačaju samo predstavljaju logični slijed.

O pravu na pobačaj

Podsjetimo prije toga kako su se birači pojedinih stranaka izjasnili o pravu na pobačaj: "Nasuprot tome udio pristalica slobode pobačaja u biračkoj osnovici stranaka centra i ljevice i regionalista je sljedeći: HNS-a 88,6%, HSLS-a 91,7%, regionalnih stranaka 90,3%..." (Zakošek, 1944.).

Međutim, analiza programa stranaka i razgovori o toj temi pokazuju sljedeće.

Sve političke stranke, s obzirom na ovo pitanje, moguće je podijeliti u dvije skupine: one koje postojeću zakonsku regulativu odobravaju i naglašavaju značaj stimulativnih mjera za poticanje nataliteta, te one koje slobodu pobačaja žele suziti uz jednaku podršku stimulativnim mjerama.

U prvu skupinu spada većina političkih stranaka: HND, IDS, DA, SNS, dok u drugu ulaze HNS i HSLS.

Dok je za HSLS-ov način razmišljanja o ulozi žene u obitelji prijedlog o etičkim odborima kao "filterima" odobravanja molbi za pobačaj gotovo logičan, kod HNS-a on izaziva zbnjenost, jer u odjeljku "Obitelj" piše: "Planiranje obitelji osobna je stvar pojedinca. Pravo na odlučivanje o pobačaju je u području osobnih sloboda." (Iz Stanje organizacije s...)

Evo detalja ovih prijedloga: i HSLS i HNS smatraju da je prekid trudnoće potrebno dozvoliti samo u medicinski dokazanim slučajevima; sve ostale žene prolazile bi kroz vrlo rigorozne komisije, koje bi samo iznimno dozvoljavale pobačaj. Posebnost HNS-a je u tome što prepušta obiteljima iz siromašnih slojeva i onima sa više djece da sami donesu odluku glede ovoga načina reguliranja potomstva (socijalni kriterij).

HSLS pak naglašava drugi momenat: potrebu za osnaženjem odgovornosti oca koja podrazumijeva njegovo imenovanje i nužnost uzdržavanja djeteta bez obzira na bračno stanje.

Oba iznesena prijedloga stoje u raskoraku s mišljenjima svoga biračkog tijela, jer smo prije ustanovili da se visoki postotak birača upravo ovih

stranaka izjašnjava za pravo na pobačaj. Moguće je sljedeće objašnjenje: kako su tijekom 1993. izvršene određene izmjene dijelova stranačkih programa, a podaci istraživanja se odnose na 1992. godinu, tek rezultati idućih izbora moraju pokazati odobravanje ili odbijanje novog koncepta.

Sljedeća je primjedba ona koja ukazuje na to da oba iznesena prijedloga zapravo znače intervencije u osobne slobode čovjeka, pa ih možemo ocijeniti nekonzistentnima prema cjelini stranačkog programa.

Nadalje, po načinu realizacije ciljeva natalitetne politike (restrikcija postojećih prava) možemo ih proglasiti ekstremnijima od prve skupine analiziranih stranaka. Štoviše, prema varijabli "pravo na pobačaj", HSLŠ i HNS spadaju u, za sada, nepopunjeno polje našeg modela — među stranke koje posežu za društvenom regulacijom u ostvarivanju tradicionalnih vrijednosti.

Mogli bismo, međutim, zaključiti da je uočeni iskorak vjerojatno posljedica još uvijek intenzivne izmjene i usklađivanja programa, a na temelju različitih unutarstranačkih mišljenja o mjestu i ulozi žene uopće.

Ili, nije li riječ možda o općem trendu kretanja cjelokupnog društva prema tradicionalnim vrijednostima!?

Iako smo na početku ovog odlomka sve političke stranke iz ove skupine označili samoregulatornima s obzirom na rješavanje pojedinih društvenih problema, pokazalo se, eto, da među njima postoje izuzeci, kad je riječ o pravu na pobačaj.

O školovanju i zapošljavanju

Međutim, njihov pristup školovanju žena, zapošljavanju, profesionalnoj karijeri i sudjelovanju u političkom životu, gotovo je identičan i maksimalno tržišno definiran. Jedini važeći kriterij u ravnopravnoj utrci muškaraca i žena jest kvaliteta pojedinca. Drugim riječima, ona žena koja je sposobna i koja se odluči za profesionalnu ili političku karijeru dobro je došla, ali pod posve jednakim uvjetima kao i svaki muškarac.

Što ovakav stav znači za zaposlenu ženu? Pogledajmo na primjeru programa HSLŠ-a.

Krenemo li od uvjerenja da se muškarci i žene mogu izjednačiti samo ako imaju na raspolaganju jednaku količinu slobodnog vremena (kako to stoji u programu), znači da slobodno vrijeme žena može osigurati reduciranjem uloga — ostankom u kući, ili ukoliko se želi zaposliti, dio obiteljskih obaveza trebao bi preuzeti netko drugi (suprug, jaslice, vrtić i sl.). Kako HSLŠ podjelu uloga u obitelji dočekuje sa skepskom,⁶ a ranije smo vidjeli da novac namijenjen izgradnji jaslica i vrtića preusmjerava u

⁶"Ostvarenje toga tražiti u pravilnoj podjeli domaćinskih i roditeljskih poslova među supružnicima nerealno je pa i neracionalno sa stajališta općih interesa, jer se muškarca (bezuspješno i beskorisno) uvlači u poslove koje on nikada neće prihvatiti kao redovitu obaveznu, stvarat će napetost u bračnim odnosima." (Iz Programskih usmjerenja HSLŠ-a)

dohotke domaćica, jasno proizlazi da zaposlena žena ne može nikada ostvariti slobodno vrijeme jednako svom suprugu.

Logički je izvediva tvrdnja da se samo žena koja ostaje u kući može izjednačiti s muškarcem, dok zaposlena žena to uopće nije u stanju. Kako sada takva osoba može ući u konkurenciju, tržišnu bitku pod istim kriterijima kao i muškarci?

Prepuštanje samoregulaciji moguće je protumačiti kao nesklonost zaposlenim ženama.

Kako živimo u vremenu gdje je zapošljavanje žena gotovo isto toliko potreba koliko i osobni odabir (profesionalna karijera znači više od materijalne stimulacije), proizlazi da je ovakav koncept zapravo otklon od brige za zaposlene žene na one koje ostaju kod kuće.

O ženama u vlastitoj stranci

Pogledajmo kako posljednja skupina političkih stranaka operacionalizira svoje stavove prema ženama kroz politiku prema vlastitim članicama.

Tablica 2

Političke stranke	% žena u članstvu	% žena u vodstvu	% žena na vodećim položajima	% zastupnica u Saboru
HSLŠ	cca 18,5	16	0	3,2
HNS	cca 15	14	0	12,5
HND	cca 20	6	0	0
IDS	cca 20	20	0	0
DA*	—	—	—	—
SNS	cca 20	0	0	0

* Do točnih podataka nismo uspjeli doći.

Prvi je zaključak da je broj žena u ovoj skupini stranaka dosta nizak (tek svaki peti član je žena). Postoji su niži od onih u prvoj, tradicionalistički usmjerenij grupi stranaka. Očigledno da cjelina programa, pa čak i dijelovi namijenjeni ženama nisu privlačni za njih, pogotovu ako zanemarimo druge moguće razloge učlanjavanja.

Postotak žena u vodećim tijelima stranke nešto je viši od onoga u prvoj skupini stranaka, što bi za moderne stranke moralo biti logično i očekivano, dok ponovno na najistaknutijim vodećim pozicijama i najvišim mjestima političkog odlučivanja gotovo nema žena.

Je li to još jedna potvrda mišljenja o teškoćama na koje nailaze žene u političkim strankama? "Neki istraživači konstatiraju da je za žene mnogo teže pobijediti i dobiti partijsku nominaciju negoli biti biran na izborima." (Darcy Welch, Clark, 1987.).

Neki izjavljuju da stranke nominiraju žene samo kad je natjecanje beznadno, a situacija zahtijeva "žrtveno janje".

Ima još jedno ekstremnije mišljenje: "Jedino je vrijeme za natjecanje žena... kada stvari izgledaju tako loše da samo preostaje učiniti nešto dramatično". (Isti izvor). Prema tome, kad se ide u oštru konkurentsku borbu ne ide se sa ženama.

Dakle, pred ženama koje se odlučuju za političko djelovanje postoje dvije stepenice, dvije prepreke, bez čijeg savladavanja nije moguće sudjelovati u političkoj vlasti: prva, da budu uključene među stranačke kandidate i, druga, da se glasači opredijele za njih.

Bez unutarstranačke podrške, bez kvota, očigledno su šanse žena već na prvoj stepenici znatno sužene. Naši podaci to i potvrđuju.

Kako se briga za žene očituje i kroz organiziranje unutarstranačkih ženskih organizacija, tada ponovno možemo zaključiti: u ovoj skupini stranaka takav interes ne postoji, uz ponovni izuzetak HSLŠ-a koji ove godine namjerava osnovati "Odbor za pitanja žena" i čak organizirati skup "Od ženskih dužnosti do ljudskih prava".

III. Moderne stranke s društvenom regulacijom

Treće polje našeg modela popunjuju moderne, lijeve stranke, SDP i ASH.⁷ Ove su političke stranke sklone radikalnom pristupu, intervenciji u društvene odnose, kako bi se na taj način razriješili problemi vezani uz položaj i ulogu žene u društvu.

Moderna orijentacija stranaka, osim ostaloga, vidljiva je i kroz stavove njihovih birača o poželjnosti povratka tradicionalnim društvenim vrijednostima (kod SDP-a 24,1%, kod SSH-a⁸ 22,6%...), te onih o kršćanskim vrijednostima kao pretpostavci općeg napretka (SDP 26,7%, SSH 12,5%...) (Zakošek, 1994.).

Sklonost društvenoj regulaciji iskazuje se pak i ovim mišljenjem: "Tržišni model, ako se nekritički primijeni na sva područja ljudske djelatnosti, može nositi brojne opasnosti". (Prva konvencija SDP-a). Društvena se intervencija, kako vidimo, javlja kao nužnost kod spomenutih stranaka.

⁷Moramo na početku ukazati na veliku sličnost programa SDP-a i ASH, kako u cijelosti tako i glede shvaćanja položaja i uloge žene u društvu. To je i logično s obzirom na temeljno opredjeljenje za lijevu, socijaldemokratsku političku opciju. Više o krizi ljevice N. Zakošek, 1994.

⁸Budući da se rezultati odnose na 1992. godinu kad ASH još nije bila osnovana, umjesto njezinih, spominjemo podatke za SSH, također lijevu stranku sličnog programa, koja je u međuvremenu prestala samostalno djelovati.

Dok ostale političke stranke u Hrvatskoj isticanje problema vezanih uz određene društvene skupine (žene, npr.), ocjenjuju suvišnim, uz rijetke iznimke, SDP konstatira sljedeće: "Spolna diskriminacija dio je naše društvene zbilje... Temeljita civilizacijska i politička obnova koja uvažava spolne razlike, ali uklanja njihove socijalne posljedice, provjerit će i našu sposobnost da odgovorimo na probleme svakodnevnog života." (Prva konvencija...)

Ili, iz deklaracije "Ženska prava" ASH-a vidimo: "Sudjelovanje žena u političkom, socijalnom, ekonomskom i kulturnom životu na istoj razini s muškarcima nije samo pitanje pravednosti ili dobre volje, već je to zaista političko pitanje... Za ostvarenje pune jednakosti žena i muškaraca potrebna je promjena tradicionalne uloge muškaraca i žena u društvu i obitelji."

Na samom početku rada ukazali smo na to kako SDP i ASH objašnjavaju svoj interes za društveni položaj žena.

Sukladno tom interesu, SDP u svoj program uključuje odjeljke: "K novom smislu spolnih razlika", "Žene u politici", "Obitelj i roditeljstvo", "Populacijska politika" te "Ravnopravnost spolova". Budući da je program ASH još u fazi izrade, raspolagali smo samo Programskom deklaracijom, gdje jedna od točaka nosi naslov "Ravnopravnost žene i muškarca", te sa dva materijala posvećena ženskim pravima i obitelji.

Već smo iz uvodnih citata vidjeli da SDP iznosi nezadovoljstvo društvenim položajem žena u nas: ukazuju na podjelu života na privatnu žensku i javnu mušku sferu, minimalno sudjelovanje žena u političkom odlučivanju, prenošenje isključive odgovornosti za funkcioniranje i kvalitetu obiteljskog života na žene. Sve to dovodi do neizdrživo dvostrukog radnog tereta koji žene teško podnose.

Osnovni razlog takvom stanju oni vide u nepromijenjenoj ulozi muškarca u obitelji, čiju "prevlast" osnažuju birokratizirana vlast i autoritarni obrasci javnog i privatnog života.

Zato lijeve stranke i smatraju da je glavna zadaća "promjena društvenog i kulturnog modela ponašanja žena i muškaraca s ciljem da se uklone predrasude, običaji koji se zasnivaju na ideji o inferiornosti ili superiornosti jednog ili drugog spola." (ASH, "Ženska prava")

Kako, dakle, korijen opresije žene prepoznaju u obiteljskim odnosima, pogledajmo kakvu važnost uopće pridaju obitelji.

S obzirom na mjesto koje obitelj zauzima u programima tradicionalnih stranaka i svijesti njihovih birača, mogli bismo pretpostaviti da moderne lijeve stranke neće pridavati obitelji isti značaj, ili će barem razmišljati o drukčijem konceptu obitelji. Evo što proizlazi iz programa.

O obitelji

ASH smatra obitelj jednim od temelja društva, te se zalaže za specifičnu društvenu brigu o obitelji kroz materijalnu i organizacijsku potporu obiteljima radno-zavisnog dijela stanovništva. Oni ističu i tri

preduvjeta kvalitetnijeg odnosa društva prema obitelji: mir, ekonomski rast i socijalnu pravdu.

Za razliku od prethodne skupine stranaka (mislimo na model HSLŠ-a), oni ne smatraju da se žena ostankom u kući može odteretiti dvostrukog rada, već smatraju da je ekonomska neovisnost žena preduvjet njezine ravnopravnosti i sudjelovanja na svim mjestima odlučivanja u društvu. Stoga lijeve stranke smatraju da je ženu moguće odteretiti jedino preraspodjelom obaveza u obitelji i društvenom brigom za djecu.

Tako ove stranke, kad govore o važnosti obitelji, ne ističu samo ulogu žene i majčinstva, već i sljedeće: "Zalažemo se za promjenu sadašnje organizacije majčinstva u korist partnerskog roditeljstva... Partnersko roditeljstvo može biti put da se obiteljski život prestane tretirati kao sfera koja nema društvenu funkciju i značaj." (Prva konvencija SDP-a...)

Ili, pogledajmo mišljenje ASH-a: "Briga o djeci i mladima, kao i njihov odgoj, ne mogu se ostaviti samo na roditeljima, dio toga tereta može se daleko primjerenije negoli je sada, riješiti drugačijom politikom, visinom i namjenom dječjeg doplatka, kvalitetnijim rješenjima predškolskog i školskog odgoja i obrazovanja..." (ASH, "O obitelji")

Sve stranke lijevice ističu značaj obitelji, kao što smo to do sada konstatirali kod svih političkih stranaka u Hrvatskoj. Međutim, oni plediraju za modernu obitelj, lišenu autoritarnih obrazaca koji veličaju ulogu žene i majke, ali joj uskraćuju odgovarajući društveni status. U središtu njihova shvaćanja obitelji nije sama žena, već roditelji koji ravnopravno preuzimaju zadaće podizanja, njege, odgoja, materijalne i emocionalne sigurnosti. Na taj način oslobađaju ženu isključive vezanosti i odgovornosti za privatnu sferu, te prirodnu podjelu nadopunjuju društvenom. Takvim shvaćanjem obitelji jasno se razlikuju od HDZ-a, HSS-a i HSP-a, dok se, uz poznate iznimke, približavaju shvaćanjima političkih stranaka druge skupine.

Kako su shvaćanja obitelji, populacijska politika i pravo na pobačaj usko povezane teme, evo kako lijeve stranke razmišljaju najprije o demografskim problemima u Hrvatskoj.

O demografskoj politici

Kao što je moguće pretpostaviti, stranke koje se zalažu za Hrvatsku kao državu građana a ne za etničku državu, neće populacijskom problemu pridavati nacionalni značaj. Posebno će njihovi programi biti lišeni dramatskog izričaja, karakterističnog za tradicionalne stranke prilikom njihova tumačenja populacijskih gibanja: "Trendovi nataliteta u Hrvatskoj, uz očito starenje stanovništva, predstavljaju opasnost za ekonomsku i socijalnu budućnost. Načini poželjnog povećanja nataliteta moraju se smjestiti izvan područja represije. Oni uključuju osmišljene 'pozitivne intervencije': prikladno dug i pristojno plaćen porodiljski dopust, atmosferu socijalne podrške u trudnoći i u trenutku samog rađanja, financijski značajan iznos dječjeg doplatka, stanove i zaposlenje za buduće roditelje, dječje vrtiće koji pružaju primjerenu uslugu, partnersko roditeljstvo i slično." (Prva konvencija SDP)

ASH se također zalaže za populacijsku politiku koja će poticati obitelj da se odluči za veći broj djece, uvažavajući pravo žena na slobodno odlučivanje o broju i vremenu rođenja djece, te odgovorno roditeljstvo. Zalaganje za stimulativne mjere obrazlažu činjenicom da samo stabilan ekonomski i društveni razvoj uz poticajnu pronatalitetnu politiku, može rezultirati većim prirodnim prirastom stanovništva, o čemu svjedoče i svjetska iskustva.

Ovim je strankama zajednička konstatacija da je postojeći prirodni priraštaj nedovoljan, te da predstavlja mogući ekonomski i socijalni problem stanovništva. Slično ostalim modernim strankama, kao jedini mogući put popravljivanja stanja predlažu isključivo stimulativne mjere. Tako se udaljuju od stranaka spomenute skupine koje, osim ostaloga, predlažu i restrikcije u pravu na pobačaj kao metodu porasta nataliteta.

O pravu na pobačaj

Budući da je riječ o lijevim, socijaldemokratskim strankama, logično je njihovo isticanje i zalaganje za osnovna prava čovjeka i dostojanstvo njegove ličnosti. Pravo na pobačaj ubraja se u temeljna ljudska prava.

“Reproduktivna prava žena i muškaraca držimo neotuđivim pravom koje se ne može ograničavati iz političkih, nacionalnih ili državnih razloga. Pravo žene da odluči hoće li i kada roditi, nužan je, iako ne i dovoljan uvjet njezine autonomije, kao moralnog, društvenog i seksualnog bića. To pravo podrazumijeva mogućnost legalne, medicinski sigurne, prihvatljive i dostupne kontracepcije i pobačaja.”

S obzirom na to da i ASH jednako zastupa pravo žene na pobačaj, možemo zaključiti da su mišljenja birača lijevih stranaka o ovom pitanju gotovo istovjetna onome u programima: 96,6 % birača SDP-a je za slobodu pobačaja, 93,5 % birača SSH-a, itd. (Zakošek, 1994.)

O školovanju i zapošljavanju

Ranije smo već konstatirali da stranke ljevice rad žene izvan doma smatraju preduvjetom njihove ravnopravnosti s muškarcima. Stoga je logično da će se zalagati za jednakost šansi djevojaka i mladića pri izboru škole, zanimanja, zapošljavanja i profesionalnog napredovanja.

“Bit ćemo protiv svih izravnih ili prikrivenih oblika radnog diskriminiranja žena: u zapošljavanju, otvaranju novih radnih mjesta, uvođenju novih tehnologija, profesionalnom i upravljačkom napredovanju. Založit ćemo se, također, za novo vrednovanje neplaćenog ženskog rada u domaćinstvu i podcijenjenog i slabo plaćenog rada u sivoj ekonomiji.” (Prva konvencija SDP-a)

Osim spomenutog, ASH podvlači i “osiguranje primjene principa jednakosti plaćanja ženske i muške radne snage.”

O političkom djelovanju

Ukazivanje na nedovoljno sudjelovanje žena u političkom odlučivanju kao na problem nepotpunog ostvarivanja demokracije, zajedničko je objema strankama, posve novo u odnosu na preostale moderne stranke, a pogotovu tradicionalne.

Kako se ovaj problem ne želi prepustiti stihiji, logična je posljedica intervencija s ciljem zaštite prava na političko odlučivanje ove društvene grupe.

“Zalagat ćemo se i za ravnomjerniji udio žena u svim izbornim ustanovama u kojima su do sada bile u manjini ili simbolično zastupljene. Ravnoteža u zastupljenosti spolova mora biti usklađena sa zastupljenošću spola u svijetu rada i obitelji... SDP se zalaže za obavezan udio žena u izvršnim tijelima — za tzv. ženske kvote.” (Prva konvencija SDP-a)

ASH ovaj princip konkretizira pa najavljuje zahtjev da se za sljedeće izbore kandidira na svakoj razini 25% žena, s tendencijom povećanja tog postotka do njihove proporcionalne zastupljenosti.

Nije nam ovdje namjera analizirati smisao kvota. Ipak, valja podsjetiti da mnoge visokorazvijene europske zemlje (posebno skandinavske), koje su se priklonile ovoj metodi, danas ulaze u svjetski vrh razvijenosti glede prisutnosti žena u svojim parlamentima.

Nakon kvota kao tipične interventne metode, i podržavanje autonomnih oblika organiziranja žena u ovim strankama odstupa od uvjerenja ostalih političkih stranaka u Hrvatskoj. Tako je početkom 1995. formiran “Socijaldemokratski forum žena — SDP”, a nešto kasnije i “Grupa za pitanja žene i obitelji” od strane ASH.

Programska opredjeljenja “Socijaldemokratskog foruma žena SDP” predstavljaju zapravo razrađeni oblik odjeljka programa SDP-a namijenjenog ženama. Posebno je za nas interesantan dio koji govori o uvođenju kvota za žene najprije u vlastitoj stranci, a zatim o putovima traženja načina i instrumenata za suradnju s vlastima, državnim tijelima i ostalima koji mogu pomoći u ostvarivanju ravnopravnosti spolova.

“Ne protivimo se ministarstvu za obitelj i djecu, ne tražimo ministarstvo za ženska pitanja, ali zalagat ćemo se za osnivanje Ureda za ravnopravnost spolova. Takvi su uredi u nekadašnjoj Zapadnoj Njemačkoj ili švedskoj učinili mnogo u zaštiti prava žena, od ravnopravnosti u zapošljavanju do zaštite od nasilja u obitelji i društvu.” (Programska usmjerenja SDF žena SDP)

U sklopu aktivnosti ove ženske skupine treba spomenuti organiziranje međunarodne konferencije na temu “Status i položaj žene i obitelji u postsocijalističkim zemljama”, prve takve vrste.

Spomenimo ovdje slične primjere aktivnosti žena u Republici Sloveniji. Osim što je 1992. osnovan Ured za žensku politiku,⁹ u Republici Sloveniji

⁹“Za naše potrebe dobili smo instituciju koja svojim djelovanjem značajno pridonosi poboljšanju položaja žena, odnosno realizaciji politike jednakih mogućnosti. (*Akcija za enakost...*)

osnovano je i nekoliko ženskih, unutarstranačkih skupina. Riječ je o "Klubu Minerva" unutar Liberalno-demokratske stranke, "Odboru socijaldemokratkinja" u Socijaldemokratskoj stranki Slovenije, "Slovenskom ženskom savezu" unutar Slovenskih kršćanskih demokrata te "Ženskom forumu" koji se oformio iz ženske frakcije Stranke demokratskih promjena. ("Akcija za enakost ...", 1994.)

Politika prema ženama u vlastitioj stranci

Iz svega što smo do sada spomenuli, logično je očekivati ne samo veći udjel žena u lijevim strankama već i njihovu prisutnost na pozicijama odlučivanja unutar stranke i u Saboru.

Tablica 3

Političke stranke	% žena u članstvu	% žena u vodstvu	% žena na vodećim položajima	% zastupnica u Saboru
SDP	cca 30	18,2	0	28,6
ASH	10 — 15	12	12,5	0

Iako postotak žena u članstvu ovih stranaka nije posebno visok, SDP dijeli sa HSP-om prvo mjesto po uključenosti žena u redove stranke. Taj podatak dobiva posebnu težinu, uzmemo li u obzir krizno razdoblje kroz koje je prolazila i još uvijek prolazi ljevica u Hrvatskoj.

Osim toga, treba podsjetiti da je ASH osnovan tek prije nekoliko mjeseci, pa se i time, barem djelomično, može objasniti niži postotak članica u stranci.

Još uvijek nedovoljan broj žena u vodstvu stranaka, te naročito na predsjedničkim i dopredsjedničkim pozicijama, prisutan je i kod stranaka ove skupine. Međutim, od saborskih zastupnika SDP-a, podatak od 28,6% žena govori o stvarnom interesu ove stranke za žene, odnosno konkretizaciji vlastitih programskih opredjeljenja.

Zaključci

Čini se da postoji očito protuslovlje između tvrdnja, po kojima se demokratski sustavi temelje na jednakim mogućnostima, i stvarnosti, u kojoj jedna kategorija ljudi, koja predstavlja natpolovičan dio populacije, nedovoljno i po broju posve nesrazmjeno sudjeluje na svim razinama političkog sustava.

Ako je u totalitarnim sustavima veći broj žena u politici mogao biti upitan sa stanovišta stvarne mogućnosti utjecaja na krajnje odluke, u

otvorenim, demokratskim društvima minimalnu prisutnost žena moguće je dovesti u svezu s legitimnošću sustava uopće.

“Političke odluke koje donose isključivo muškarci, ili uglavnom muškarci, ne mogu duže osigurati legitimnost vlasti.” (Meier, 1975.)

Jedna od značajnih uloga koju političke stranke imaju u višestranačkom, demokratskom sustavu je upravo poticanje jednakih šansi žena i muškaraca u cilju ostvarivanja pune demokratičnosti.

O tome, međutim, unutar stranaka postoje različita, čak oprečna mišljenja: jedni ne vide razloga da se toj temi posebno posvećuju, smatrajući je apsolviranom, dok drugi zagovaraju potrebu i aktualnost brige za društveni položaj žene.

S obzirom na ovakav različit pristup, za analizu stranačkih stavova o društvenom položaju žena, pokazalo se da je moguće upotrijebiti sljedeći model: izdvajanje dimenzije, čiji su ekstremi društvena intervencija i samoregulacija, te njenim stavljanjem u odnos s ostalim dimenzijama kontinuuma modernizam — tradicionalizam, dobivamo četiri polja dijagrama koja mogu popunjavati političke stranke. U prvom polju nalaze se tradicionalističke političke stranke koje društveni položaj žena vide kao rezultat spontanog razvoja društva u cjelini; dakle, prihvaćaju načelo samoregulacije. U Hrvatskoj su to HDZ, HSS i HSP. Nasuprot tome, u za sada nepopunjenom polju nalazile bi se stranke koje teže društvenoj regulaciji u ostvarivanju tradicionalnih društvenih vrijednosti.

Iduće polje dijagrama komplementarno dijele moderne političke stranke sklone samoregulaciji (HNS, HSLs, HND, SNS, IDS, DA), te one koje zagovaraju društvenu regulaciju spomenutog prolema (SDP i ASH).

Primijenjeno na položaj i ulogu žena u društvu uočavamo sljedeće: HDZ, HSS i HSP pristajanje uz tradicionalne vrijednosti vežu uz slobodan odabir pojedinaca. To konkretno znači usmjerenost na naciju, obitelj i majčinstvo, ali bez restrikcija u pravo na pobačaj; pravo na školovanje, zapošljavanje i profesionalnu karijeru, ali bez posebne zaštite (brige) za žene; sudjelovanje u političkom odlučivanju, ali bez kvota za žene; veći broj žena u HDZ-u, ali sa skromnim učešćem na vodećim pozicijama i bez unutarstranačkog organiziranja; želja za više žena u Saboru, ali uz preporuku i jedini kriterij: osobnu kvalitetu.

HNS, HSLs, HNS, SNS, IDS i DA zalažu se za slobodni odabir unutar modernih vrijednosti (uz određena odstupanja kod HNS-a i HSLs-a).

Za sve stranke ove skupine vrijedi sljedeće: interes se s nacije premješta na pojedinca; obitelj i ovdje ostaje istaknutom kategorijom, ali se radi o modernoj obitelji (uz neka odstupanja HSLs-a); pravo na pobačaj ostaje netaknuto i u sferi osobnih i individualnih sloboda (uz ponovno drukčiji stav HSLs-a i HSS-a); žena kao poželjan partner u sferi javnog djelovanja — u školovanju, zapošljavanju, u političkom djelovanju, ali ponovno bez ikakve zaštite, odnosno kvota; unutarstranačka politika prema ženama dosljedna je spomenutim stavovima te sposobnost pojedinca/pojedinke ostaje jedini kriterij dolaska na položaje odlučivanja; jedini iskorak u ovom nizu predstavlja organiziranje žena unutar HSLs-a i njihov interes za organiziranjem okruglog stola na teme vezane uz žene.

Lijeve moderne stranke SDP i ASH smatraju, za razliku od prethodnih, da je društvena intervencija, konkretna briga za žene, jedini način za uklanjanje socijalnih posljedica spolnih razlika.

Oni se zalažu za modernu obitelj, za svakog građanina; populacijske probleme doživljavaju kao ekonomske i socijalne, a pravo na pobačaj smatraju temeljnim ljudskim pravom; zaposlenost izvan doma smatraju preduvjetom ravnopravnosti žena s muškarcima i stoga uopće ne dvoume o ostanku žene u kući ili zapošljavanju; nedovoljno sudjelovanje žena u politici doživljavaju kao problem nepotpunog ostvarivanja demokracije, te se zalažu za kvote, kako u vlastitoj stranci tako i na svim razinama političkog odlučivanja; sklonost regulaciji očituje se i kroz organiziranje ženskih organizacija te simpozij i razgovore o društvenom položaju žene; sudjelovanje žena iz redova ovih stranaka u Saboru među najvišim je i odgovara opisanoj politici stranaka.

Što je moguće izdvojiti kao zajedničko svim skupinama političkih stranaka u realizaciji politike prema ženama:

1. Nizak postotak žena u stranačkim redovima, bez obzira na karakter političke stranke (odnosno programskih sadržaja).

2. Već više puta isticano pravilo da porastom razine političkog odlučivanja opada prisutnost žena, očigledno je kod sve tri skupine stranaka i ne ovisi o karakteru političke stranke.

Stoga ne čudi da sa ukupno 5% žena među zastupnicima Sabora spadamo među posljednje zemlje u svijetu.

Zaključno bismo mogli reći: interes i briga za društveni položaj žena vežu se, kako smo pokazali, ponajprije uz lijeve ideologije, i kao takvi dijele njihovu sudbinu u višestranlačkom demokratskom društvu; oslabljena politička moć ovih stranaka povlači za sobom opadanje interesa za žene i žensku problematiku u cjelini.

Pribrojimo li tome trend porasta neokonzervativnih inicijativa i usmjeravanje medijske pažnje na njih, te konkretnu ekonomsku i političku situaciju u Hrvatskoj, koja društvenu problematiku vezanu uz žene stavlja u drugi plan — skroman i selektivan interes za žene ostaje do daljnjega naša konstanta.

Literatura

- Dahlerup, D., *From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics*, Nordic Political Association: Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweder, Vol. 11, No. 4, 1988.
- Darcy, R., Welch, S. i Clark, J., *Women, Elections, and Representation*, Longman, New York and London, 1987.
- Diamond, I. i Hartstock, N., "Beyond Interests in Politics: A Comment on Virginia Sapiro's 'When Are Interests Interesting? The Problem of Political Representation of Women'", *American Political Science Review*, 75, 1981.

- Leinert Novosel Smiljana, *Žene — politička manjina*, Radničke novine, Zagreb, 1990.
- Leinert Novosel Smiljana, "Žene u politici: je li intervencija potrebna?", *Politička misao*, Vol. 31, 4/1994.
- Meier, K. J., "Representative Bureaucracy: An Empirical Analysis", *American Political Science Review*, Vol. 69, lipanj, 1975.
- Rihtman-Auguštin, Dunja, "Vitezovi su umorni", *Arkzin* br. 32, 10. II. 1995.
- Šiber Ivan, "Structuring the Croatian Party Scene", *Politička misao*, Vol. 30, 2/1993.
- Zakošek Nenad, "Struktura i dinamika hrvatskoga političkog sustava", *Revija za sociologiju*, 1—2, 1994. Vol. 25.

Dokumenti

- Akcija za enakost, razvoj in mir*, Urad za žensko politiko, Vlada Rep. Slovenije, Ljubljana, 1994.
- ASH — razrađeni dijelovi iz "Programske deklaracije" pod nazivima "Obitelj" i "Ženska prava", ASH, 1995., Zagreb
- HNS — 3. Sabor, 20. XI. 1994.
- Hrvatska može bolje*, HNS, 13. I. 1991., Zagreb
- Iz Programskih dokumenata HDZ-a: odjeljak "Demografska politika", "Obitelj", "Žene", HDZ, 1994.
- "Poruka HSS hrvatskom narodu", od 11. XII. 1994., *Dom*, prosinac, 1994., broj 18, HSS, Zagreb
- Poslanica predsjednika države od 22. XII. 1994.
- "Program Hrvatske seljačke stranke", *Dom* od 15. IV. 1993., broj 5, HSS, Zagreb
- Program Hrvatskih nezavisnih demokrata*, HND, 30. travnja, 1994., Zagreb
- Programska deklaracija Istarskog demokratskog sabora*
- Programska deklaracija*, Akcija socijaldemokrata Hrvatske, ASH, Zagreb, 1994.
- Programska načela Srpske narodne stranke*, SNS, 1991.
- Programska usmjerenja*, HSLS, Zagreb
- Prva konvencija SDP*, dokumenti, 3. XI. 1990., Zagreb
- Socijaldemokratski forum žena — SDP*, Osnove programa, SDP, 1995., Zagreb
- Stanje organizacije s nekim programskim naznakama*, HNS, Zagreb
- Temeljna načela i statut Hrvatske stranke prava*, HSP, 24. II. 1991., Zagreb
- Ženske v političnih strankah*, Urad za žensko politiko, Vlada Rep. Slovenije, Ljubljana, 1994.

Smiljana Leinert Novosel

POLITICAL PARTIES AND WOMEN

Summary

One of the major roles of political parties within a multiparty democratic system is to encourage equal opportunities of men and women with the aim of realizing full democracy.

Among the parliamentary parties in Croatia we can distinguish between those who can see no reason whatsoever to pay special attention to this issue, considering it settled, and those who advocate the need for and the continuity of promoting women rights. In the analysis of party attitudes on that issue the following model was used: a dimension whose extremes are state intervention and self-regulation. It was linked with the dimension of the continuum modernism-traditionalism. Thus we get a four-field chart. The first field includes the traditionalist political parties who view the social position of women as a result of a spontaneous development of the society in general, i.e. they accept the rule of self-regulation. These are HDZ, HSS and HSP. In the second, for the time being empty, there would be parties that strive for the social regulation in the realization of the traditional social values. The next field is complementarily shared by modern political parties inclined to self-regulation (HNS, HSLS, HND, SNS, IDS, DA) and those who advocate state regulation of the mentioned issue (SDP and ASH).

The analysis of the attitude towards women in party organization shows the following: 1. Low percentage of women among party rank-and-file regardless of a party's nature; and 2. "the rule" that the higher the level of political decision-making, the lower the number of women.